



Ilhomjon Bekmirzayev

*O'zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi
"Ijtimoiy fanlar va huquq" kafedrası professori,
tarix fanlari doktori (DSc)*

https://doi.org/10.57033/Peshqadam_Karvoni-2026/1/2

SHAYX MUHAMMAD SODIQ MUHAMMAD YUSUFNING FIQHIY BILIMLARNI KELAJAK AVLODGA YETKAZISHDAGI O'RNI

Annotatsiya. Ushbu maqolada Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusufning faqih olim sifatidagi ilmiy merosi va fiqh ilmi rivojiga qo'shgan hissasi tahlil qilinadi. Xususan, allomaning "Kifoya", "Usulul fiqh" hamda "Fiqhiy yo'nalish va kitoblar" asarlarining ilmiy-metodologik ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, fiqh ilmini o'zbek tilida ommalashtirish, klassik hanafiy merosni zamonaviy o'quvchiga mos tarzda taqdim etish, islom huquqining nazariy va amaliy masalalarini tushuntirishdagi xizmatlari ilmiy jihatdan baholanadi. Muallifning fiqh ilmini keng jamoatchilikka yetkazish, diniy savodxonlikni oshirish va huquqiy tafakkurni rivojlantirish borasidagi faoliyati tadqiq etiladi.

Kalit so'zlar: Fiqh ilmi, islom huquqi, faqihlik, Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf, Kifoya, Usulul fiqh, fiqhiy manbalar, hanafiy mazhabi, ijti hod, diniy-ma'rifiy meros.

Abstract. This article examines the scholarly legacy of Shaykh Muhammad Sodik Muhammad Yusuf as a distinguished jurist and his contribution to the development of Islamic jurisprudence (fiqh). Particular attention is given to the scientific and methodological significance of his works Kifoya, Usul al-Fiqh, and Fiqh Schools and Books. The study highlights his efforts in popularizing fiqh studies in the Uzbek language, presenting the classical Hanafi heritage in a form accessible to modern readers, and explaining both theoretical and practical aspects of Islamic law. Furthermore, the article analyzes his role in promoting religious literacy, strengthening legal consciousness, and preserving the authentic traditions of Islamic scholarship.

Keywords: Fiqh studies, Islamic jurisprudence, Islamic law, Shaykh Muhammad Sodik Muhammad Yusuf, Kifoya, Usul al-Fiqh, Hanafi school, ijti had, legal thought, religious enlightenment.

KIRISH

Fiqh ilmi islom ilmlari majmuasida eng muhim o'rinlardan birini egallaydi. U Qur'on va sunnat asosida musulmonlarning kundalik hayoti, ibodatları, muomala va muasharotini tartibga soluvchi huquqiy-me'yoriy tizimdir. Fiqhning mohiyati Alloh taolo tomonidan belgilangan hukmlarni anglab, ularni hayotga tatbiq etishdir. Shu boisdan fiqh ilmi nafaqat diniy, balki ijtimoiy va madaniy hayotning ham tayanch ustunlaridan hisoblanadi.

Faqih olimlar esa bu ilmlarning eng yirik namoyandalari bo'lib, ular Qur'on oyatlari va hadislarini chuqur o'rganib, ularning ma'nolarini sharhlash, zamon va makon sharoitiga moslashtirish, musulmonlar uchun amaliy yo'l-yo'riqlar ko'rsatish vazifasini bajarganlar. Abu Hanifa, Imom Shofe'iy, Imom Malik, Ahmad ibn Hanbal kabi buyuk faqihlar islom huquqi tafakkurining asoschilaridir. Ularning ilmiy merosi asrlar davomida musulmon jamiyatlarining huquqiy va axloqiy hayotini boshqarib kelmoqda.

Fiqh ilmi faqat nazariy bilim emas, balki amaliy hayotga tatbiq etiladigan qonun-qoidalar majmuasidir. Shu sababli faqih olimlarning vazifasi hukm chiqarishda Qur'on va sunnatga tayanish, ijtihod qilish, shuningdek, musulmonlarning turli davrlardagi ehtiyojlarini hisobga olishdir. Bu ilmning davomiyligi va barqarorligi faqihlarning ilmiy mas'uliyati va fidoyiligi bilan chambarchas bog'liqdir. Shu nuqtai nazardan, zamonaviy davrda ham fiqh ilmini kelajak avlodga yetkazish, uni to'g'ri anglatish va amaliy hayotga tatbiq etish masalasi dolzarbdir. O'zbekistonning yirik ulamolaridan biri bo'lgan Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf ana shu mas'uliyatni o'z zimmasiga olgan, fiqhiy bilimlarni xalqimizga va kelajak avlodga yetkazishda ulkan xizmat qilgan zotdir. U kishining ilmiy merosi, fiqhiy qarashlari va asarlari nafaqat diniy hayotimizni, balki ma'naviy-ma'rifiy taraqqiyotimizni ham mustahkamlashda muhim o'rin tutadi.

Hadisi sharifda fiqh ilmi bilan shug'ullanuvchilarga Alloh yaxshilikni iroda etishi aytilgan. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf "Kifoya" asarining annotatsiya qismida Qur'oni karimning "Tavba" surasi, 122-oyatini keltiradi. Mazkur oyat quyidagicha:

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا تَفَرَّ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ

"Mo'minlar yoppasiga (jangga) qo'zg'alishlari lozim emas. Har jamoadan bir nafar toifa bo'lsaydi. Dinni chuqur anglab, qaytib kelgan vaqtlarida qavmlarni ogohlantirar edilar. Shoyadki, ular hazir bo'lsalar" (Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf, 2023:2) (Tavba surasi, 122-oyat).

Yuqorida keltirilgan oyatda fiqh so'zi "dinni chuqur anglash ma'nosida ochiqqlangan. Muallif yana bir mashhur asari bo'lmish "Tafsiri Hilol"da "chuqur anglash"ni shunday sharhlaydi: "Islom dini o'z dinimizni chuqur anglab yetishga qanchalik yuqori ahamiyat

bergani yaqqol ko'rinib turibdi. Agar ushbu oyati karimani ikkinchi xil tafsir qilgan ulamolarimiz yo'ldan boradigan bo'lsak, qirg'inbarot urush bo'lib turganda ham islomni chuqur o'rganishga harakat qilish lozimligi ta'kidlanganini ko'ramiz.

Bu holat diniy ilmlarni chuqur egallagan ulamolarni kerakligicha tayyorlashga islom jamiyati alohida e'tibor berishi lozimligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, ulamolarning jamiyatdagi o'rinlari va mas'uliyatlari yuksak ekanini ham ta'kidlaydi" (Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf, 2023:602). So'ngra, "Kifoya" asarida yuqoridagi oyatdanquyidagi hadis keltiriladi:

عن معاوية رضي الله عنه، عن النبي صلى الله عليه وسلم: مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ، وَاللَّهُ الْمُعْطِي وَأَنَا الْقَاسِمُ، وَلَا تَزَالُ هَذِهِ الْأُمَّةُ ظَاهِرِينَ عَلَى مَنْ خَالَفَهُمْ حَتَّى يَأْتِيَ أَمْرُ اللَّهِ، وَهُمْ ظَاهِرُونَ.

Muoviya roziyallohu anhudan rivoyat qilinadi: "Nabiy sollallohu alayhi vasallam: "Alloh kimga yaxshilikni iroda qilsa, uni dinda faqih qilib qo'yadi", dedilar" (Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf, 2023:2).

To'rttovlari rivoyat qilishgan.

Muallif "Kifoya" asarini Burhoniddin Marg'inoniyning "Hidoya sharh bidoyatil mubtadi" asariga yozilgan mashhur sharhlardan biri hisoblangan "Muxtasari viqoya"da kelgan masalalarni o'z zamonasining tili, uslubi va ruhida taqdim qilishga harakat qilgan. Bugungi kunda ehtiyoj tushmaydigan, tushunish qiyin bo'lgan ayrim matnlar, bob yoki bo'limlarni qoldirib ketgan. Bu o'z navbatida "Kifoya"ni o'quvchilar uchun qulaylik tug'dirgan. Bundan tashqari, bugungi kunda muhim ahamiyat kasb etgani bois, faqih olimlar har bir masalani qaysi oyat, hadis, shar'iy manbalardan olganini ham qisqacha bayon qilib ketgan. Muallif ushbu asarning to'liq nomi an'anaga ergashilganda "Kifoya sharhi Muxtasari Viqoya" bo'lishini yozgan. Asarining avvalida shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf tomonidan keltirilgan mazkur hadis "Sahih al-Buxoriy", "Sahihi Muslim" (Sahihi Muslim, 1037, 1037), "Sunani ibn Moja", "Musnadi Ahmad" (Musnadi Ahmad, 16837, 1683) asarlarida keltirilgan. Asar muallifi ham fiqh ilmini teran tushungani bois, sohaga doir bir qancha asarlar yozib qoldirgan. 3 jildli "Kifoya" asaridan tashqari "Usulul fiqh" (Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf, 2019), "Fiqhiy yo'nalish va kitoblar" (Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf, 2022) shular jumlasidandir. "Kifoya" asarining birinchi jildida (Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf, 2023) ibodatga doir masalalarni batafsil sharhlab bayon qilgan. Dastlab fiqhning ta'rifi, fiqh ilmi tarixi, fiqh manbalari, fiqhiy mazhablar, fiqhiy ixtiloflar,

fiqh ilmining ahamiyati, to'rt mo'tabar fiqhiy mazhab, Imom Molik va u kishining mazhablari, Imom Shofei va u kishining mazhablari, Imom Ahmad va u kishining mazhablari, Imom Abu Hanifa va u kishining mazhablari, Abu Hanifaning ustozlari, Abu Hanifaning shogirdlari, Abu Hanifaning sifatlari, Abu Hanifaning qadri, hanafiy mazhabining naql qilinishi, hanafiy mazhabining tarqalishi, hanafiy faqihlar tabaqalari, hanafiy kitoblar martabalari, ba'zi fiqhiy istilohlar, bizdagi holat, Ubaydulloh ibn Mas'ud va "Muxtasari Viqoya" mavzusida mazkur mavzular yoritib berilgan. Davomida poklik kitobi, namoz kitobi keltirilgan.

Asarning ikkinchi jildida zakot kitobi, ro'za kitobi, haj kitobi, nikoh kitobi va taloq kitobi berilgan. Asarning uchinchi jildida ham turlicha ijtimoiy masalalar bayon qilib ketilgan.

Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusufning fiqhga doir yana bir muhim asarlaridan biri "Fiqhiy yo'nalish va kitoblar"dir. Muallif ushbu asarida mo'tabar fiqhiy manbalarning furu al-fiqh, usul al-fiqh, fatvo, vaqf hukmlari, adabul qozi va qozilik, siyar (harakatlar), faroiz (meros), siyosati shar'iya, qavoidu fiqhiya, xilof va ixtilofi xulaf, bir mazhabning dalilsiz kitoblari, bir necha mazhabning dalilsiz kitoblari, bir mazhabning dalilli kitoblari, bir necha mazhabning dalilli kitoblari, hukm oyatlari tafsiri, ahkom hadislarga, shar'iy odoblarga doir kitoblar hamda fiqh lug'ati kitoblari kabi janr va turlarini misollar keltirish asnosida yoritgan. Klassik fiqhiy manbalar haqida berilgan ma'lumotlardan tashqari islom huquqiga doir zamonaviy nashrlar haqida ham so'z borgan. "Mavsu'atul fiqhul islamiy", "al-Mavsu'a al-fiqhiya", "Majmu'atu al-fatoviy ash-shar'iya", "Fiqhus-sunna", "al-fiqhul islamiyyu va adillatuhu", "E'lous-sunan", "al-fiqhul hanafiyyu va adillatuhu", "al-Muomalot al-moliya" kabi asarlar shular jumlasidandir. Fatvo kitoblari haqida ma'lumot berishdan avval fatvo uning tarixi, datslab fatvo berishgan vakolatli shaxslar, zamonaviy saodat davrida fatvo, fatvoga doir asarlarning ta'lif qilinishi bayon etiladi. Ma'lum va mashhur fatvo asarlari sifatida Fariduddin Olim ibn Ala Andiriy Dehlaviy Hindiy Hanafiyning "Fatovoyi Tatarxoniya", Sodrol Kabir Husomuddin Umar ibn Abdulaziz Hanafiyning "al-Fatovo al-kubro", Hofizuddin Muhammad ibn Muhammad ibn Shihob Bazzoz Kardariy Hanafiyning "al-Fatovo al-Bazzoziya", Muhyiddin Yahyo ibn Sharaf Navaviyning "Uyunul masoil muhimma", Abul Abbas Taqiyuddin Ahmad ibn Abdulhalim ibn Taymiya Hanbaliyning "al-Fatovoyi al-kubro", Muhammad ibn Ahmad ibn Muhammad Ulayshning "Fatovoyi Ali", Faxruddin Hasan ibn Mansur

Qozixon O'zgandiy al-Farg'oniy Hanafiyning "Fatovoyi Qozixon", Abu Lays Nasr ibn Muhammad ibn Ahmad ibn Ibrohim Samarqandiyning "Navozil", "Burhonuddin Mahmud ibn Ahmad ibn Abdulaziz ibn Umar ibn Moza Buxoriyning "Zaxiratul fatovo", Tohir ibn Ahmad ibn Abdurrashid Buxoriyning "Xulosatul fatovo", Zahiruddin Abu Bakr Muhammad ibn Ahmad Buxoriy Hanafiyning "Fatovoyi Zahiriya", Nosiruddin Abul Qosim Muhammad ibn Yusuf Samarqandiy Hanafiyning "Jome'ul fatovo", Abu Nasr Ahmad ibn Muhammad Attobiy Buxoriyning "Fatovoyi Attobiya", Majduddin As'ad ibn Yusuf ibn Ali Buxoriy Sayrafiyning "Fatovoyi Sayrafiya", Ali ibn Usmon ibn Muhammad Sirojuddin O'shiyning "Fatovoyi Sirojiyya", Najmuddin Abu Hafs Umar ibn Muhammad Nasafiyning "Fatovoyi Nasafiyya", Umar ibn Abdulaziz ibn Umar ibn Moza Abu Muhammad Husomiddin Sodrush-Shaidning "Fatovoyi sug'ro" va "Fatovoyi kubro", Nosiruddin Abul Qosim Muhammad ibn Yusuf Husayniy Samarqandiyning "al-Multaqot fi Fatovoyi Hanafiyya" asarlari haqida muxtasar ma'lumotlar berib o'tgan. Ammo ayrim fatvo to'plamlari ma'lum sabablarga ko'ra boshqa mavzularda eslab o'tilgan.

"Fihiy yo'nalish va kitoblar" asari uch yuz sahifadan ziyod bo'lsa-da, muxtasar ma'lumotlar berish yo'li bilan fiqh (islom huquqi) borasida zaruriy ma'lumotlarni hosil qilish uchun kifoya qilarli darajada yozilgan. Bu esa o'z navbatida islom huquqini o'rganuvchilar uchun qulaylik tug'diradi.

Fiqh ilmini o'rganishga kirishilar ekan, dastlab usulul fiqh, ya'ni fiqh ilmining asoslari o'rganiladi. Usulul fiqh ilmini o'zlashtirmagan, yaxshi tushunmagan shaxs furu al-fiqhni ham o'zlashtira olmaydi. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf qalamiga mansub bo'lgan "Usulul fiqh" kitobi ham ushbu yo'nalishda bitilgan zamonamizdagi muhim adabiyotlardan biridir. Muallif asarning muqaddimasida ushbu ilmni o'zlashtirish jarayoni qay tarzda kechgani haqida quyidagicha yozadi: "Bolaligimizda otamiz rahmatlining ilmiy suhbatlaridan "Usulul fiqh" degan ulug' ilm borligi haqida ma'lumot olgan edik. Buxorodagi "Mir Arab", Toshkentdagi Imom Buxoriy nomli islom insituti kabi ta'lim muassasalarida o'qib yurgan paytimizda bu ilm haqida ko'proq eshitgan bo'lsak ham, bu fandan darslar bo'lmagani tufayli mazkur ilmdan ta'lim olish nasib etmadi.

Liviyadagi o'qishimiz davomida Alloh taolo imkon berib, usulul fiqh bo'yicha qoniqarli dars olib, bu ilmdan bahramand bo'lish baxtiga erishdik. Diniy idora va Islom ma'hadida ishlab turgan paytimizda yurtimizda usulul fiqh tarixi haqida

maqola yozish orqali bu ilmga yana biroz yaqinlashdik" (Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf, 2019:4-5).

O'zbekistonda ushbu asargacha ham olimlar tomonidan zamonaviy adabiyotlar yaratilgan. Muallif Salohiddin domlaning Abdulvahhob Xalof qalamiga mansub bo'lgan "Usulul fiqh" asarini tarjima qilganini va Toshkent islom institutida mazkur kitobdan dars berganini ham eslagan. Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf "Usulul fiqh" kitobida usulul fiqhning ta'rifi, diniy hukmlarning uchga bo'linishi, usulul fiqh ilmi tarixi, shar'iy hukmlarning dalillari, shar'iy hukmlar, usuliy va lug'aviy qoidalar, shar'iy-usuliy qoidalar xususida alohida boblar orqali ma'lumotlar keltirib o'tgan. Shar'iy hukmlarning dalillari bobida Qur'oni karim va uning hujjatligi, Qur'on e'jozi, oyatlarning hukmga dalolat qilishi, sunnat va Nabiyning (s.a.v.) fe'llari, ijmo, ijmoning navlari, rukni, shartlari, tayanchi, hujjatligi, qiyos hamda uning arkonlari, shartlari, fa'r, illat, istehson, maslahatul mursala, masolihul mursala, urf, shar'u man qoblana (bizdan oldigilarning shariati), sahobiyning mazhabi, sadduz-zaroi', istishob masalalari keng yoritilgan.

Shar'iy hukmlarga bag'ishlangan maxsus bobimda farz va vojib, mandub, harom va uning turlari, makruh, muboh, vaz'iy hukm va uning turlari, sabab, rukn, shart, mone, sahih, botil, fosid, azimat, ruxsat, hokim, mahkumun fihi kabi usulul fiqhda o'rganiluvchi masalalar bayon qilingan.

Usuliy va lug'aviy qoidalarga bag'ishlangan bobida usulul fiqhda matnning shar'iy hukmga dalolat qilish yo'llari, mahfumul muxolafa, dalolati ravshan lafz va uning martabalari, dalolati ravshan bo'lmagan lafz va uning darajalari, mushtarak va uning dalolati, omm hamda uning dalolati, "Xoss sabab emas, umumiy lafz e'tiborga olinadi" qoidasi, mustaqil bo'lmagan xoslovchi, xos va uning dalolati, amr va ulamolarning shar'iy amrlar dalolati to'g'risidagi ixtiloflarining hukm chiqarishga ta'siri, amr va amr qilingan narsalarning takroriga dalolat qilishi, amr darhol bajarishga dalolat qilishi yoki keyinchalik bajarilishi, nahiy kabi mavzularda keng ko'lamda ma'lumotlar taqdim qilingan.

Asarning so'nggi bobi shar'iy usuliy qoidalar haqida bo'lib, unda muallif shariatning umumiy maqsadi, shar'iy maqsadlarning tartibi hamda ularga bog'liq hukmlar, zararni ketkazish asosidagi qoidalar, tanglikni ko'tarish haqidagi qoidalar, Allohning haqqi va mukallaf bandaning haqqi, nimada ijti hod qilish joiz bo'lishi, ijti hod ahlidan bo'lish va uning shartlari, taqlid, fiqhiy mazhablarga taqlid qilish, hukmning nasx bo'lishi, Qur'on

bilan nasx bo'lishi, sunnatning sunnat bilan nasx bo'lishi, Qur'onning mutavotir sunnat bilan nasx bo'lishi turlari, sunnatning Qur'on bilan nasx bo'lishi, Qur'onning Qur'on bilan nasx bo'lishi turlari, nasx to'g'risida qo'shimcha ma'lumotlar, ta'oruz (qarama-qarshilik) hamda tarjih (bittasini ustun qo'yish) mavzusida ko'plab muhim ma'lumotlar keltirilgan.

Usulul fiqhga doir asosiy va muhim ma'lumotlarni o'zida jamlagan mazkur asarni oliy va o'rta maxsus islom bilim yurtlarining birinchi bosqich talabalari uchun ham tavsiya qilinadigan adabiyotlar qatoriga kiritish mumkin. Zamonamiz allomasining Qur'on, tafsir, sunnat va hadis, aqida, fiqh, tasavvuf, islom tarixi yo'nalishlariga doir barcha asarlari xalqimiz orasida ma'lum va mashhur. Ushbu asarlarning xorijiy tillarga tarjima qilinayotgani uning qadr qimmatini yanada oshirmoqda. Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf asos solgan "Hilol-Nashr" nashriyoti nafaqat alloma tomonidan yozilgan fiqhiy asarlarni, shu bilan bir qatorda boshqa islom huquqiga doir manba va adabiyotlarni ham nashr qilib kelmoqda. Mashhur faqih, Burhonuddin Marg'inoniyning "Hidoya sharh bidoyatil muftadi" asarining o'zbek tilidagi ilmiy-izohli akademik tarjimasini ham aynan "Hilol-Nashr" nashriyotida chop etib kelinmoqda.

Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusufning fiqh ilmi rivojiga qo'shgan hissasi nafaqat diniy-ma'rifiy hayotimiz, balki huquqiy tafakkurimizning ham mustahkamlanishida muhim o'rin tutadi. Uning asarlari, xususan "Kifoya", "Usulul fiqh", va "Fiqhiy yo'nalish va kitoblar" nafaqat fiqhiy bilimlarni o'quvchilar uchun qulay shaklda taqdim etgan, balki ularni zamonaviy davr ehtiyojlariga moslashtirish orqali fiqh ilmining amaliy hayotdagi ahamiyatini yanada oshirgan. Bu jihat allomaning ilmiy merosini klassik fiqhiy an'analar bilan zamonaviy tafakkur o'rtasida mustahkam ko'priq sifatida ko'rsatadi.

Birinchidan, shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf fiqhni faqat nazariy bilim sifatida emas, balki amaliy hayotga tatbiq etiladigan huquqiy-me'yoriy tizim sifatida talqin qildi. Ulamolarning vazifasi Qur'on va sunnatga asoslanib hukm chiqarish, ijtihod qilish va zamon ehtiyojlarini hisobga olish ekanini ta'kidlab, fiqhning jamiyatdagi dolzarbligini ko'rsatdi. Bu yondashuv fiqhni faqat diniy marosimlar bilan cheklab qo'ymay, balki ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy hayotning ham tayanch ustuni sifatida anglashga yordam berdi.

Ikkinchidan, muallifning fiqhiy asarlari o'zbek tilida yozilgani va xalqimizga yaqin uslubda taqdim etilgani fiqh ilmining keng ommaga yetib borishini ta'minladi.

“Kifoya” asarida u Burhoniddin Marg'inoniydan tortib, Sodrush-shari'alar merosini zamonaviy o'quvchiga moslashtirib, murakkab matnlarni soddalashtirdi, muhim bo'lmagan qismlarni chetlab o'tdi. Bu esa fiqhni o'rganishni yengillashtirdi va keng kitobxonlar qatlamiga ochiq qildi.

Uchinchidan, shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf fiqh ilmining manbalarini chuqur tahlil qilib, Qur'on, hadis, ijmo, qiyos kabi asosiy dalillarni keng sharhladi. “Usulul fiqh” asarida u fiqhning nazariy asoslarini mukammal bayon etib, shar'iy hukmlar, qoidalar va ijtihod masalalarini tizimli tarzda yoritdi. Bu asar fiqhni o'rganishga kirishayotganlar uchun metodologik qo'llanma bo'lib xizmat qiladi.

To'rtinchidan, allomaning fiqhiy merosi xalqaro miqyosda ham ahamiyatli. U klassik fiqhiy manbalarni zamonaviy nashrlar bilan bog'lab, “Mavsu'atul fiqhul islamiy”, “Fiqhus-sunna”, “al-fiqhul islamiyyu va adillatuhu” kabi asarlarni o'zbek kitobxonlariga tanishtirdi. Bu esa fiqh ilmini global ilmiy muhit bilan uyg'unlashtirishga xizmat qildi.

Beshinchidan, muallifning faoliyati fiqh ilmini faqat kitob asosidagi bilim sifatida emas, balki jamiyatda amaliy qo'llaniladigan huquqiy tizim sifatida mustahkamlashga qaratilgan. Ulamolarning jamiyatdagi o'rni va mas'uliyatini ta'kidlab, fiqhni kelajak avlodga yetkazish masalasini o'z zimmasiga oldi. Bu jihat muallifni nafaqat faqih, balki ma'naviy-ma'rifiy yetakchi sifatida ham ko'rsatadi.

Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusufning fiqh ilmidagi xizmatlari O'zbekiston va butun musulmon olamida islom huquqi bo'yicha qarashlarining rivojiga ulkan hissa qo'shdi. U zotning asarlari fiqhni o'rganish, anglash va amaliy hayotga tatbiq etishda muhim manba bo'lib qolmoqda. Shayxning ilmiy merosi fiqhni zamonaviy davr ehtiyojlariga moslashtirish, uni xalqimizga yaqinlashtirish va kelajak avlodga yetkazish yo'lida bebaho qadriyatdir. Shu bois, shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusufni fiqh ilmini xalqimizga yetkazgan, uni amaliy hayotga tatbiq etishda ulkan xizmat qilgan yirik faqih olim sifatida e'tirof etish mumkin.

XULOSA

Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf fiqh ilmini o'zbek tilida tizimli ravishda yoritgan, uni xalqimizning ma'naviy-ma'rifiy hayotiga yaqinlashtirgan va zamonaviy ehtiyojlar bilan uyg'unlashtirgan yirik faqih olimdir. Uning “Kifoya” asari

klassik hanafiy fiqhining asosiy masalalarini sodda va tushunarli uslubda bayon etib, keng kitobxonlar ommasi uchun muhim qo'llanmaga aylandi. "Usulul fiqh" asari esa fiqh ilmining nazariy asoslarini ilmiy va tizimli tarzda yoritib, talabalar hamda tadqiqotchilar uchun muhim metodologik manba vazifasini bajarmoqda. "Fiqhiy yo'nalish va kitoblar" asari orqali esa islom huquqining boy manbaviy merosi, fiqhiy maktablar va adabiyotlar haqida muhim ma'lumotlar jamlangan.

Alloma fiqh ilmini faqat nazariy fan sifatida emas, balki inson hayotining barcha jabhalarini tartibga soluvchi amaliy huquqiy tizim sifatida talqin qildi. U Qur'on, sunnat, ijmo va qiyos kabi shar'iy manbalarga asoslangan holda fiqhiy tafakkurni rivojlantirish, diniy savodxonlikni oshirish hamda sof islomiy qadriyatlarni targ'ib etishga alohida e'tibor qaratdi. Shu bilan birga, fiqhiy merosni zamonaviy o'quvchiga mos tarzda yetkazish orqali diniy-ma'rifiy sohada muhim ilmiy maktab yaratdi.

Natijada, Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusufning fiqh ilmi rivojiga qo'shgan hissi nafaqat O'zbekiston, balki butun musulmon olami ilmiy merosining muhim tarkibiy qismi sifatida e'tirof etiladi. Uning asarlari bugungi kunda ham islom huquqini o'rganish, diniy bilimlarni mustahkamlash va sog'lom huquqiy tafakkurni shakllantirishda muhim manba bo'lib xizmat qilmoqda.

MANBA VA ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. (2023). Kifoya. 3-juz. Toshkent: "Hilol-Nashr".
2. Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. Tafsiri Hilol. (2023). 3-juz. Toshkent: "Hilol-Nashr".
3. Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. Usulul fiqh. – Toshkent: "Hilol-Nashr", 2019. – 592 b.
4. Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. Fiqhiy yo'nalish va kitoblar. – Toshkent: "Hilol-Nashr", 2022. – 312 b.